

MÚLTUNK, ÖRÖKSÉGÜNK

Megemlékezés a Himnusz születésének 177. évfordulójáról

2000. január 21-én a Magyar Kultúra Napja alkalmából az Országos Széchényi Könyvtár emlékülést rendezett a Himnusz születésének 177. évfordulója alkalmából. A megjelenteket *Monok István* főigazgató köszöntötte. Az ünnepségen *Sudár Annamária* Kölcsey Ferenc: Nemzeti hagyományunk című írásából részleteket olvasott fel, valamint közreműködött az OSZK énekkara. A rendezvényen elhangzott előadások közül a következő kettőt közöljük.*

Amíg Kölcsey Hymnusa a „nemzet imája” lett (A Hymnus legitimációjának története)

Elgondolkoztató, hogy olyan minőségű költemény esetében, mint a Hymnus, melynek kéziratán világosan olvasható az 1823. jan. 22-i keletkezési időpont, semmiféle adatunk, nyomunk nincs arra vonatkozóan, hogy Kölcsey az 1829-i megjelenéséig valakinek is megmutatta volna. Az Aurora közléséről csak Toldy recenzióját ismerjük, melyben Kölcsey verséről némi idézettel fűszerezve egy félmondatban, voltaképpen lelkesen, mint „hathatós, égis felzengő hymnus”-ról emlékezett meg. Utána ismét néma csend. Az első nyilvános bemutatás mégis viszonylag korábban történt, mint azt a szakirodalom eddig számon tartotta. 1832-ben ugyanis, még a kötetkiadás megjelenése előtt a Pesti Casino frissen alakult olvasótársaságában az első vers, melyet felolvastak a Hymnus volt. Erről Kölcsey barátja, a Károlyi grófok titkára, Bártfay László számolt be Kölcseynek 1832. febr. 15-én kelt levelében: „Az itteni Casinóban olvasótársaság állott össze, hol minden péntek napon délutáni ötödfélkor magyar darabok olvastatnak néhány vállalkozók ’s tekintve választott olvasók által, fennhangon. – Az első olvasás múlt pénteken történt, ’s én valék a’ szerencsés első olvashatni – a’ Te

Hymnusodat: Áld meg Isten a’ Magyarat etc etc. – Nem arra értve, hogy én olvastam, de megnyitathattott e az olvasás méltóbban? Barátom, bizonyos ünnepiséget ada, legalább adhata e’ darab a’ megnyíló intézetnek.” Valóban emlékezetre méltó esemény volt ez, hiszen az akkor nem túlságosan nagy város társadalmi, szellemi elitje a köznapit valamelyest felülhaladó alkalommal találkozott Kölcsey versével.

Az igazi figyelem, a vers iránti általános ismertség a megzenésítésre kiírt pályázattal kezdődött. Az angol, a francia nemzeti himnusz mintájára (és feltehetően a hivatalos Gotterhalte ellensúlyaként) született az igény a magyar nemzeti himnuszra. Az első ilyen próbálkozás Vörösmarty Szózatának megzenésítése volt 1843-ban. A nemzeti himnusz iránti igény azonban Vörösmarty költeményének megzenésítése után is megmaradhatott, legalábbis erre utal a Honderűben Erkel Hunyadi Lászlóról készült beszámoló lábjegyzete 1844. febr. 24-ről:

„Minden nemzetnek megvan a maga néphymnusa, mellyel királyát élteti. A britnek GOD SAVE THE KINGje, a németnek GOTT ERHALTEja stb. A magyar még nem bir illyennel. Avvagy kevesebb

* *Hankiss Elemér: Ezredvégi dilemmák című előadásának szövege nem érkezett vissza kijavítva, ezért sajnos itt nem kerülhet közlésre.*

loyalitás melegítené keblünket? Bizonyosan nem. Erkel urnak jelen finaleja, valamint a 3-dik fölvonás' násznépi kara teljesen kipótolják e hiányunkat. Ebben több ihletszerű kegyelet, több fenség, abban tán egyszerűbb szózatok rejlenek. Be dicső volna birni egy nagyszerű néphymnuszt, mellyre Vörösmartynk' korszorúzt koboza és Erkelünk' gyönyörű lyrája egyesülnének. Rajta dicső magyar költér! Éltesse ön ama fejedelmet, ki első szólítá meg hű övéit szózatokkal, mik nem valának övéi. Hadd éltessek mindnyájan a jó királyt, ki magyar nyelven beszél nemzetéhez."

Alig egy héttel később az imént idézett megjegyzés, s egy évvel Vörösmarty Szózatának megzenésítésére kiírt pályázat után Bartay Endre, a Nemzeti Színház bérlő-igazgatója újabb, 20 arannyal jutalmazandó pályázatot hirdetett Kölcsey Hymnusának megzenésítésére. Az eredmény ismert. A jelgés pályázati levelek felbontása után először 1844. júl. 2-án adták elő a díjnyertes művet ének- és zenekísérettel. Az Életképekben Ney Ferenc erről a következőket írta: „Hunyady László szerzője olly művel ajándékozta meg ismét a' magyar közönséget, melly zenésztünknek egyik diszeül szolgálhat. E' dalszerzemény magyar jellege kétségtelen; megvan hymnuszi magasztossága is, 's könnyü, dallamos, természetes emelkedésével a' fülbe is könnyen tapadand többszöri hallás után, mi népszerűséget ígér neki. 'S noha a' kardalnak első része nem bir - legalább párszori hallás után - azon felsőbb varázssal, melly önkénytelenül, ellenállhatatlanul elragadja az embert: de annál meghatóbb a' második rész, melly fokoként olly lelkesedést gerjeszt a' kebelben, hogy mintegy öntudatlanul elkapatva az élvezettől, diadalmi öröme emelkedünk."

A konkurens Pesti Divatlap, Vahot Imre lapja másként vélekedett: „Erkel Ferencz pályanyertes műve adaték elő, melly nemzeti jelleme, magasztos művészi kifejezése, s hathatós harmóniája által egyaránt kitűn, de magán viselvén a hymnus szelleméhez alkalmazott templomi zene bélyegét, a nép ajkán viszhangra nem fog találni."

A Hymnus szélesebb körben terjed népszerűségét mégis a megzenésített változat tette lehetővé. Leginkább természetesen az, hogy jelentősebb ünnepi alkalmak során adták elő. Az első ilyen volt a Széchenyi névre keresztelt új gőzhajó felavatásának ünnepe, melyre 1800 személyt szállítottak az óbudai hajógyárhoz. A vízrebocsátás nagy aktusa a Rákóczi-induló hangjainak kíséretében történt. Majd az új hajón „végre ütött az óra s erőteljes diapasonokban [hangterjedelemben] kezdé zengeni ama fölséges néphym-

nus, mellyet Kölcseynk és Erkelünk egyesült lantjaik teremtének. Szent lelkesedés rezgé át a hallgatóságot az erős mellű férfiak és cseng hangu énekesnők' minden szavára, melly erélyezve az érczhangszerek teljes harmóniája által, valóságos nemzeti hymnuszá magasztult. Három ízben álla be általános szent szünet, és három ízben ismételték a nemzet hymnusa." – írta a Honderű 1844. aug. 17-én, s a korábban néphymnusként emlegetett művet először illették a nemzet hymnusa megjelöléssel.

A Széchenyi gőzhajó felavatása után, 1844. aug. 15-én, a magyarok Nagyasszonyának napján szentelték fel ünnepélyesen az akkor szervezett magyar gyalogos polgárság zászlaját Rákos mezején. Ötvenezer ember tódult ki Rákosra: Az úrfelmutatás idején a polgárságnak a híres Morelly vezényletével Erkel Hymnusát játszotta a zenekar.

Tehát nem a vak diákok iskolájának a megyeház nagy termében tartott vizsgálódásán adták elő először a Hymnust 1844. aug. 25-én, mint többen hitték, bár ez az adat is a fokozódó ismertséget jelzi.

A Hymnus népszerűsége – úgy látszik – nőtt, ismertsége terjedt, sőt túlterjedt a fővárosban, s ami ugyancsak fontos, olyan alkalmakkor énekeltek, amikor valamely kivételes, hazafias ügy érdekében nagyobb tömeg gyűlt egybe. Ez történt 1845-ben Kolozsvárt, amikor Deák és Vörösmarty Zsibóról, Westelényi látogatásáról visszatérve megszálltak a városban, s a lelkes fiatalság fáklyászenével ünnepelte, tisztelte meg őket. Ekkor ismét elhangzott Kölcsey-Erkel Hymnusa, s ami még ezzel az esettel kapcsolatban figyelemre méltó, hogy Deák az ünneplő szónoklatra adott válaszában a költeménynek „Megbühödte már e' nép / A' múltat 's jövendőt!" sorai- ból indult ki.

Megjegyzendő, hogy 1845-ben a Kisfaludy Társaság nevében Toldy Ferenc felkérte Vörösmartyt egy „jeles, maradandó nemzeti hymnus" megírására, s e munkát 30 arannyal szándékozták jutalmazni. A költő erre az alkalomra meg is írta Hymnus c. költeményét, s az 1845. febr. 6-i ünnepélyes közgyűlésen Székács József szavalta elő, de végül nem vált Vörösmarty verse igazán népszerűvé.

A Hymnus a negyvenes évek végén részben a megzenésítés és az előadások, továbbá a kottakiadás által meglehetősen elterjedt lehetett. Jelentős pillanat azonban 1848. márc. 15-én este történt, amikor a Nemzeti Színház ingyenes előadást hirdetett. Vahot Imre tudósítása szerint Katona Bánk bánjával kezdték az előadást, de a közönség egy idő után a Rákóczi-indulót követelte, majd a Marseillaise következett, s

ennek eljátszása után adták Erkel Hunyadi Lászlóból az első felvonás fináléját, a „Meghalt a cselszövő”... kezdetű kórusművet, ezt követte Petőfi Nemzeti dala Egressy Gábor előadásában, majd népdalokat énekeltek, s ezután játszották „Erkel zenéje szerint Kölcsey himnuszát, Egressy Béni zenéje szerint Vörösmarty Szózatát”, végül a Rákóczi-induló hangjai kíséretében hagyta el a közönség a színházat. Megjegyzendő, hogy alig több, mint egy évvel később, 1849. ápr. 24-én, aznap, amikor a császáriak kivonultak Pestről, a Nemzeti Színház Szabad hangok címmel „ének és szavalati egyveleg”-et hirdetett két felvonásban, s a színlap szerint az egy évvel korábbi spontán programot követték némiképp módosult sorrendben: 1. Rákóczi-induló, 2. Hymnus Kölcseytől Erkel zenéjével, 3. Népdal: Télen nyáron pusztán az én lakásom (énekelte Hollós Kornélia), 4. Európa csendes, Petőfitől (szavalta Fánecy Lajos), 5. Népdal: Elszegődtem Tarnócára juhásznak, 6. Erkel Hunyady Lászlójából a karének; Meghalt a cselszövő.

Több adatunk van arra is, hogy a vidéki városokban a pesti március 15-e hatására rendezett ünnepségeken a Hymnust énekeltek. Így Temesvárt, Rozsnyón, Nagyváradon, Kecskeméten, általában a Szózzattal és a Rákóczi indulóval együtt. Nem találtunk azonban adatot arra az utóbbi időben többször emlegetett egykori hírre, miszerint a Hymnus a Gotterhalte helyett először 1848. Szent István napján hangzott volna el hivatalos alkalommal a Mátyás templomban.

A forradalom és a szabadságharc alatt azonban mégsem alakult ki a közismert és előadott műveknek valamiféle kánona, egyik mű sem nyert olyan rangot, mint például a franciáknál a Marseillaise. Játszották a Rákóczi-indulót, énekeltek a Hymnust, a Szózzatot, majd 1849-ben a Kossuth- és a Klapka-indulót, de kitüntetett szerepet egyik sem kapott.

Amíg a negyvenes évek végén ünnepi alkalmakkor felváltva vagy együtt énekeltek a Hymnust és a Szózzatot, addig az ötvenes években – talán érthető módon – a Hymnus lett a nemzeti érzelmet jobban kifejező nép-ének. 1856-ban avatták fel Kölcsey sír-emlékét Csekén. Természetesen itt a Hymnus hangzott el a sárospataki kántus előadásában. Különleges alkalom volt azonban 1857. május 6. Ekkor mutatták be Erkel és a Doppler testvérek által közösen komponált Erzsébet c. operát a Nemzeti Színházban a Magyarországra látogató I. Ferenc József és Erzsébet királyné tiszteletére. Az Árpád-házi szentről készült zenemű második felvonásában (ez az Erkel által készített rész) a harangkar után felcsendült a Hymnus. Erről a fennmaradt kottapéldányon (melyet a Zene-

műtár vezetőjének, Szerző Katalinnak szívességéből idézhetünk) a következő autográf szerzői utasítás olvasható:

„ennek végével orgona szó hallik a' Kápolnában, és egy Vers a' Kölcsey Erkel féle Hymnusból (Isten áld meg a' Magyart) énekeltek halkán teljes ének Karral a' Kápolnában orgona kísérettel. - Ennek végével csendesen eloszlik a' Nép a' Kápolnából.” Nem nehéz elképzelni ezt a jelenetet, amikor a császári pár kivételével szinte mindenki tudja, hogy mi nek a dallama csendült fel. De nem sokáig. 1865. dec. 14-én, a kiegyezést megelőző országgyűlés megnyitása napján, az ünnepi mise után a Hymnus hangjai mellett vonult be I. Ferenc József a trónterembe.

A kiegyezés után a szabadabb politikai körülmények között ekkorra már szokássá vált, hogy a hazafias lelkesedés megnyilvánulásképp, társas összejöveteleken, nyilvános ünnepségeken, az iskolákban is vagy a Hymnust énekeltek vagy a Szózzatot. Említésre méltó, kivételes alkalom volt Kossuth Lajos temetése 1894. ápr. 1-én. Az egykori tudósító szerint a Nemzeti Múzeum előcsarnokában felravatalozott halott mellett a budai dalárda énekelte a Hymnust, de amikor a menet elindult, a tömeg elkezdte olykor a Szózzatot, olykor a Hymnust énekelni, majd a Kossuth nótát is. Végül az alapszólamot csak az utóbbi kettő adta.

Nem sokkal később, 1898-ban, amikor a március 15-i események félszázados évfordulóját ünnepelték, s az éneklők és az énekelte művek érdekes megoszlást mutattak. A legrangosabb gyűlés után a Vigadóban a Szózzatot énekelve oszlott szét a tömeg, a polgárság a Nemzeti Lovardában ünnepelt, ahol a beszédek után a közönség a Hymnust énekelte, s a szocialisták tüntetően ezzel szemben a Marseillaise-t, míg a Nemzeti Múzeum előtti ünnepség után a várba induló menet a Kossuth-nótát, a Hymnust és a Marseillaise-t zengte.

Nem volt tehát még a századvégen sem olyan kialakult kánon a nyilvános ünnepségeken elénekelhető dalok tekintetében, mely a Hymnus preferált helyzetét meghatározta volna. Mégis a század elején Kölcsey versét Erkel zenéjével mint nemzeti imát emlegették. A századforduló után éppen ez az ima jelleg adott okot sajtópolémiaakra, ugyanis elleneztek katolikus templomban való eléneklését egy olyan műnek, mely nem szerepel az engedélyezett liturgikus énekek között, s egyébként is a „Megbűnhötte már e nép a múltat s jövőt” gondolat dogmatikai szempontból kifogásolható.

1903. a Hymnus legitimációja szempontjából nevezetes év volt. Április 4-én kezdődött a képviselőházban

Pap Zoltán képviselő interpellációja nyomán egy vita arról, hogy miként lehetséges, miszerint „több nép- és felsőbb iskolában a közoktatás vezetői annyira megfélelkeztek magukról és a magyar állam tekintélyéről, hogy egy velünk jogilag szerződéses viszonyban, de tényleg ellenséges lábon álló államcsoporthoz himnuszát, az ún. »Gotterhalte«-t énekeltek?” E vita nyomán nyújtotta be Rátkay László képviselő törvényjavaslatát az egységes magyar nemzet himnuszáról. E javaslat azonban Széll Kálmán miniszterelnök válasza után, aki semmi kivétlivalót nem talált a „Gotterhalte” eléneklésében, lekerült a napirendről.

Noha a századelőn már a Hymnus legitimitását illetően nem lehettek kétségek (bár jogszabály nem kodifikálta), az ünnepi alkalmakkor szinte kizárólag ezt énekeltek, mégis volt figyelemreméltó ellenvélemény a nemzeti reprezentációt illetően. Eötvös Károlynak jelent meg tárcája a Pesti Hírlapban erről Az első nemzeti dal címmel. Eötvös három nemzeti dalt említett, Vörösmarty Szózatát, Kölcsey Hymnusát és a Kossuth-nótát. A Hymnus-szal kapcsolatos kifogásait a következőképp fejtette ki: „Ennek zenéje egy évvel később született meg 1845-ben, mint a Szózaté. Gyöngye zene, zsoltáros jellegű, sehogyan se lelkesít s nem is magyar. Áhítatosságában van némi visszaremlés Haydn Gotterhalte zenéjére. Bizony a magyar nemzet dicsőítő dalához ez a zene se nem méltó, se nem elégséges. Igaz, hogy nem is tősgyökeres magyar ember és magyar zenealkotó teremtette.

A költemény gyönyörű, Kölcseynek egyik legsikerültebb alkotása. De én bizony nemzeti dicsőségünk dalának, ha tőlem függ, még se fogadtam volna el, tartalma miatt. Sok benne a panasz a nemzet rossz helyzete, sok szerencsétlensége miatt és sok benne a siránkozás a múltnak bukásai és nyomorúságai miatt.

A nemzet dicső dalának, a nemzeti himnusznak, panaszból és siránkozásból állani nem szabad. Bármi volt sorsunk a múltban s bármi lesz végzetünk a jövőre, a

magyar nemzetnek nincs oka panaszra és siránkozásra. A világ egyetlen nemzete se küzdött lelkesebben s nagyobb és dicsőbb hősi erővel fennmaradásáért és fájának nemességéért, mint a magyar nemzet.”

Az első világháború veszteségei és a trianoni béke utáni állapotok azonban ismét inkább a Hymnus éneklésének kedveztek. Ennek az időszaknak legnevezetesebb eseménye 1923-ban a „nemzeti ima” születésének századik évfordulóján rendezett országos ünnepség volt, melyet nem tudni milyen okból, január 22. helyett jún. 10-én tartottak.

Az ünneplések, megemlékezések ellenére a Hymnus törvényes státusa az 1901-es törvényjavaslat után sem volt rendezve. Nem volt olyan törvény, mely legitimmé tette volna nyilvános helyen, megfelelő alkalmakkor való éneklését. 1949 után az akkori kormányzat, jelképeiben is szakítani akarván a múlttal, az új államformához új címet és új himnuszt kívánt. Az utóbbi komponálására Kodály Zoltánt kérték fel, az új szöveget Illyés Gyula írta volna. Az egyik hiteles tanú, Széll Jenő a következőképp emlékezett erre: Kodály születésnapja alkalmából rendezett fogadáson a minisztériumban „Révai József mint népművelési miniszter köszöntötte a Mestert. Az ünnepi formaságok után, az obligát pohár bor oldottabb hangulatában, ekként fordult Kodályhoz. Van még a tanár úrnak egy adóssága velünk szemben. A bizalmaskodó hangra mintha egy jéghegy válaszolt volna: Nekem? Magukkal szemben? Micsoda? Írjon nekünk a tanár úr új himnuszt. Mire Kodály csak annyit mondott; Minek? Jó a régi.”

A Hymnus törvényes státusa végül 1989-ben rendeződött, amikor az 1989. október 23-ától hatályos XXXI. törvény 36. §-a kimondta, hogy „a Magyar Köztársaság himnusza Kölcsey Ferenc Himnusz című költeménye Erkel Ferenc zenéjével.” Ez egyúttal az Alkotmányban a nemzeti jelképekről szóló záró rendelkezés 75. §-a.

G. Szabó Zoltán

